



Юрій Миколайович КОМАР,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри менеджменту у виробничій і невиробничій сфері
Донецького державного університету управління (м. Маріуполь),
Komar1@ua.fm

УДК 351.854

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ПОВНОЦІННИХ МОДЕЛЕЙ ТВОРЧОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Проаналізовано наукові концепції створення сучасних моделей управління соціальними процесами. Проведено теоретичне узагальнення категорії «повноцінність» і спільних з нею термінів і словосполучень. Доведено, що категорія «повноцінність» і її похідні внаслідок своєї природи й унікальних властивостей повинні складати теоретико-методологічну основу створення й оцінки трійстих і десяткових моделей творчого управління соціальними процесами. Висвітлено комплекс творчих моделей соціального управління: концептуальну трійсту модель, у складі атрибутів процесу, науки і мистецтва управління; концептуальну трійсту модель державотворення у складі атрибутів буття, діяльності і духовності української нації, фундаментальну десяткову модель у складі п'яти підсистем, у форматі якої сформовано комплекс концептуальних десяткових моделей, у складі трьох підсистем. Подано загальну характеристику, властивості та переваги запропонованих моделей і доведено, що вони відповідають критерію повноцінності за трьома ознаками.

Ключові слова: категорія «повноцінність», критерії і ознаки повноцінності створення моделей, концептуальні трійсті моделі творчого управління, фундаментальна і концептуальні десяткові моделі творчого управління соціальним процесами.



Глибокі соціально-економічні та політичні перетворення в Україні, які відбуваються на тлі суцільної інформатизації, глобалізації і жорсткого ринкового середовища, вимагають від держави створення нових ефективних систем і моделей управління соціальними процесами з урахуванням національних особливостей життєдіяльності українського суспільства.

Концептуальні підходи до створення сучасних моделей управління соціальними процесами висвітлені в наукових і навчально-методичних працях провідних вітчизняних науковців у галузі державного і соціального управління: В. Д. Бакуменка, С. О. Кравченка [1], В. В. Буреги [2], А. В. Катренка [3], Э. М. Короткова [4], І. А. Маркіної [5], Н. Р. Нижник, С. П. Машкова [6], С. Ф. Поважного [7], Ю. П. Сурміна [8; 9], І. І. Черленяка [10] та ін.

Віддаючи належне науковим працям, у яких відображено різні підходи до створення сучасних систем і моделей творчого управління соціальними процесами, слід зазначити, що поки відсутня єдина теоретико-методологічна база для вирішення цієї проблеми в контексті повноцінності, що стримує ефективний розвиток соціального управління.

Мета статті — провести теоретичне узагальнення і визначити можливості використання категорії «повноцінність» і її похідних як теоретико-методологічної основи створення й оцінки концептуальних трійстик і десяткових моделей творчого управління соціальними процесами.

Теоретико-методологічні засади вирішення цієї важливої проблеми значною мірою пов'язані з активізацією використання в сучасних моделях управління соціальними процесами категорії «повноцінність» і її похідних.

У загальному виді категорія «повноцінність» означає повну цінність і повну відповідність існуючим вимогам, закінченість і самодостатність чого-небудь (об'єкта, предмета, системи, моделі тощо) в якій-небудь галузі (виробництві, науці, мистецтві тощо) [11]. Про це свідчить низка визначень повноцінності в різних сферах життя: *повноцінний «спосіб життя»* — дії живої істоти, що не суперечить меті свого існування і проявляється в гармонійному співіснуванні з навколишнім світом; *повноцінне здоров'я* — стан повноцінного існування; *повноцінна їжа* — необхідний мінімум поживних речовин організму для підтримки здоров'я.

З цього можна зробити важливий теоретичний висновок: будь-яка повноцінна система має всеохоплюючий зміст і найбільш можливі межі співіснування з іншими системами, що дозволяє їй гармонійно вписуватись у реальність.

Для поглибленого визначення суті й особливостей категорії «повноцінність» необхідно провести аналіз її структури в розрізі двох складових: «повно» і «цінність» (табл. 1).



Таблиця 1

Структура визначення категорії «повноцінність»

<i>Повно</i> — перша складова частина складних слів, що позначає повну міру, повний склад, граничну потрібну кількість, вичерпну достатність, названого в другій частині слова, в конкретному випадку це слово «цінність» [11, 13].	<i>Цінність</i> — властивість того чи іншого предмета, явища, системи задовольняти потреби, бажання, інтереси соціального суб'єкта (індивіда, групи людей, суспільства), заради якого він діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого він живе [12].
<i>Повноцінність</i> — властивість того чи іншого предмета, явища, системи задовольняти повною мірою, кількості і складі граничні, вичерпні потреби, бажання, інтереси соціального суб'єкта, заради яких він діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого він живе [11].	

Відповідно до визначення, категорія «повноцінність» складається з двох слів «повно» — це вичерпний, граничний, кількісний показник, який характеризує властивості другого слова «цінність», тобто важливість для соціального суб'єкта явищ, предметів, систем, заради яких він живе. **Таким чином, цінність повноти і повнота цінності визначають унікальність повноцінності.**

У конкретному дослідженні поле наукового пошуку звужується і зводиться до теоретичного узагальнення категорії «повноцінність» і її конкретизації стосовно моделей творчого управління соціальними процесами.

Для цього необхідно провести аналіз структури словосполучення «повноцінність системи управління» в розрізі двох складових: «повна система соціального управління» і «цінна система соціального управління».

Повна система соціального управління — це система кількісних показників управління соціальним процесом, яка позначає повну міру, повний склад, граничну потрібну кількість, вичерпну достатність цієї системи управління.

Цінна система соціального управління — це в переважній більшості система якісних показників управління, які задовольняють потреби, бажання, інтереси соціального суб'єкта, заради яких він живе.

У результаті органічного поєднання двох високоефективних управлінських утворень з позитивними властивостями «повна система управління» і «цінна система управління» сформовано третє утворення найбільш високого рівня — «повноцінна система управління», яке не тільки отримало позитивні властивості повноти і цінності, але увібрало нові унікальні властивості, не притаманні їй двом складовим. Це дозволяє досягати синергетичного довготривалого ефекту, тому що сумарний результат дії повноцінної системи управління перевищує результати виокремлених дій ефектів її двох складових.

При аналізі складових повноцінної системи управління доцільно враховувати таке:

1. Категорія «повнота» є першою складовою творчого управління соціальним процесом, яка дозволяє кількісно оцінити цінність системи, що актуально для соціального управління, яке внаслідок своєї природи важко піддається кількісній оцінці.



2. Категорія «цінність» є другою складовою творчого управління соціальним процесом, яка дозволяє якісно оцінити соціальну систему щодо цінності потреб для соціальних суб'єктів, заради яких вони живуть.

Повноцінна система соціального управління — це процес самоуправління суб'єкта в системі управління другого суб'єкта, таким чином, що це вписується в правила, яких притримується другий суб'єкт («ієрархічно більш високий») і таким чином, що це не суперечить правилам, яких дотримується третій суб'єкт («ієрархічно більш високий, ніж другий») тощо [11].

Важливість категорії «повноцінність» важко переоцінити, тому що це унікальна управлінська система найвищого рівня, яка має всеохоплюючий зміст і найбільш можливі межі співіснування з іншими системами управління, що дозволяє їй гармонійно вписуватись у реальність. А її відсутність означає втрату сильного (повноцінного) суб'єкта управління, що веде будь-яку систему соціального управління до стану хаосу або розпаду.

У науковій і спеціальній літературі в якості критеріїв для створення та оцінки ефективності систем і моделей творчого управління соціальними процесами використовують такі терміни: «системне», «досконале», «оптимальне», «ефективне», «масштабне», «раціональне» тощо. Але внаслідок своєї природи й унікальних властивостей саме «повноцінна система управління» займає першорядне місце в системі зазначених критеріїв і показників створення й оцінки моделей творчого управління соціальними процесами різної природи.

Дослідження характеристик повноцінності і її похідних обумовили необхідність використання їх у якості теоретико-методологічної основи для створення й оцінки концептуальних троїстих і десяткових моделей творчого управління соціальними процесами різної природи, які подані нижче.

До цього класу належить троїста модель творчого управління у складі атрибутів процесу, науки і мистецтва управління. При цьому бралось до уваги, що в українській мові є категорія слів середнього роду з обов'язковою наявністю в них трьох елементів: чоловічого, жіночого і середнього роду, які розташовані на відповідних ієрархічних рівнях. Це створює реальні умови для формування троїстих систем творчого управління ієрархічного типу. До середнього роду належить слово «управління» у складі трьох елементів: «процес управління — чоловічий рід», «наука управління — жіночий рід» і «мистецтво управління — середній рід».

Такий троїстий одномоментний механізм управлінського впливу дозволив створити атрибутивну модель управління, яка поєднує наукове управління і творче управління (рис. 1, варіант А) і показати відтворення цієї троїстої моделі творчого управління в Живому Слові (рис. 1, варіант Б).

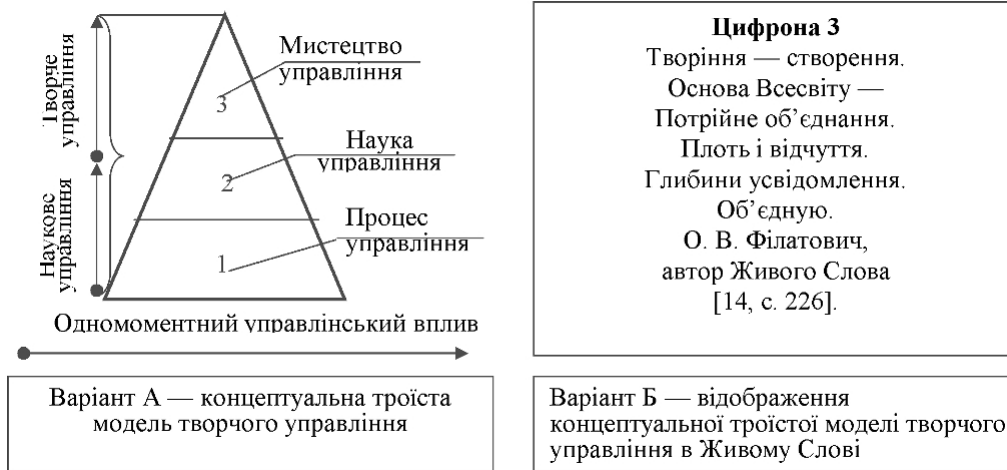


Рис. 1. Концептуальна трійста модель творчого управління, у складі атрибутів процесу, науки і мистецтва управління (Варіант А) і її відображення в Живому Слові (Варіант Б)

Категорія «повноцінність» також була покладена в основу створення концептуальної атрибутивної моделі творчого управління національною системою державотворення в Україні (рис. 2).

Модель складається з трьох рівнів, на яких розташовані системи атрибутів різної природи: буття, діяльності і духовності українського суспільства. Ці системи атрибутів є на мікро-, мезо- і мегарівнях матеріального, діяльнісного і духовного світів і, таким чином, охоплюють універсум Природи.

Дві зазначені вище концептуальні трійсті моделі творчого управління, відповідають критерію «повноцінність» за трьома ознаками:

По-перше, в них сформовані трійсті системи (атрибути), які повною мірою за кількістю і складом, визначають фундаментальні ціннісні потреби соціального суб'єкта.

По-друге, процес управління в моделях починається на першому, ієрархічному рівні — процес, (буття), потім узгоджується з другим рівнем — наука (діяльність), («ієрархічно більш високим, ніж рівень науки (буття)», який, у свою чергу, вписується в правила третього рівня — мистецтво (духовність), («ієрархічно більш високим, ніж рівень науки (діяльності)»).

По-третє, у випадку відсутності у моделях хоч одного з трьох зазначених рівнів управління (процесу, науки, мистецтва або мікро-, мезо- або мегарівня) це означає втрату повноти і цінності моделей, а значить неефективність їх використання.

Таким чином, дві зазначені атрибутивні моделі за трьома ознаками належать до класу повноцінних трійстих моделей соціального управління, що дозволяє віднести їх до утворень найвищого рівня системності.

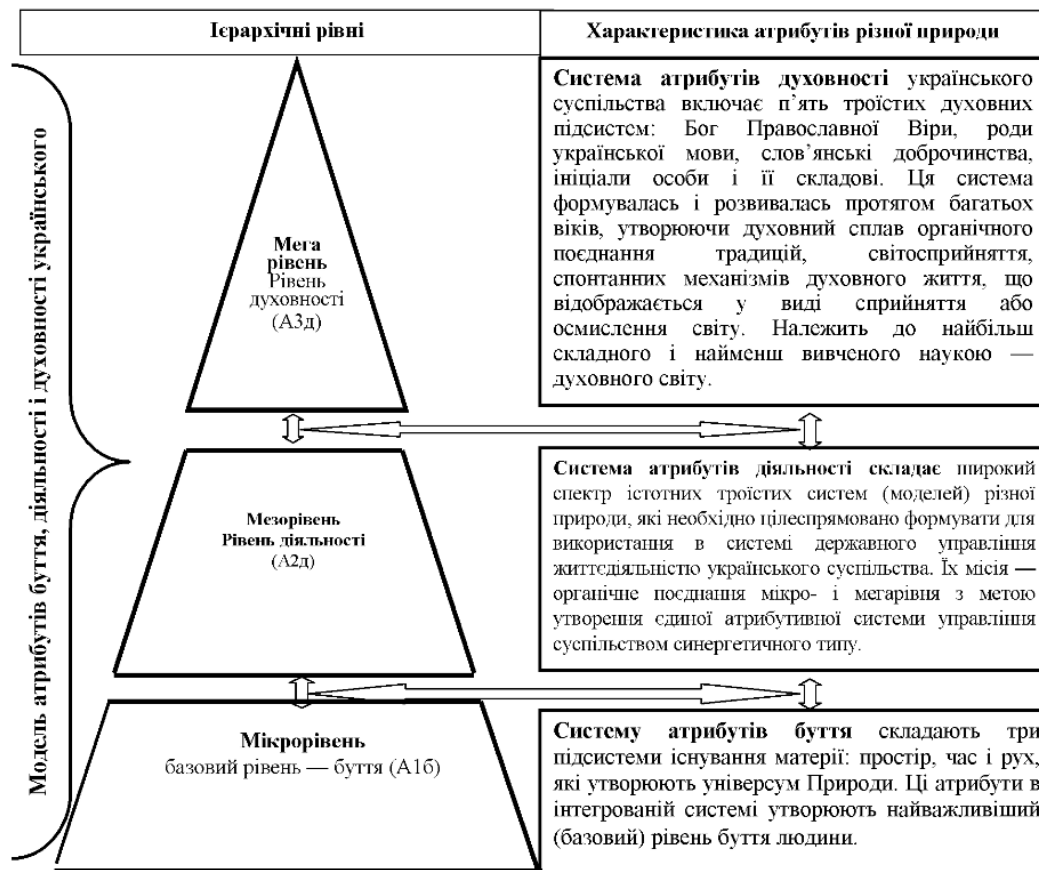


Рис. 2. Концептуальна трійста модель творчого управління процесом державотворення в Україні

Враховуючи відсутність повноцінних трійстих (атрибутивних) моделей творчого управління соціальними процесами, професорсько-викладацьким колективом Донецького державного університету управління (ДонДУУ) під науковим керівництвом автора розроблено низку моделей цього класу:

1. Атрибутивна модель формування навчальних занять.
2. Атрибутивна модель формування і розвитку системного мислення управлінського персоналу.
3. Атрибутивна модель контролю знань студентів управлінських спеціальностей.

4. Атрибутивна модель підготовки фахівців у системі вищої освіти.

5. Атрибутивна модель наукових ступенів і наукових звань.

6. Атрибутивна модель створення навчальної книги.

До класу системних належить фундаментальна десяткова модель творчого управління, в якій запропоновано процесний підхід і науковий метод структурно-лінгвістичної квантифікації з використанням у якості суб'єкта слова «управління», яке складається з десяти букв.

Фундаментальна десяткова модель творчого управління соціальними процесами у складі п'яти підсистем наведена на рис. 3.

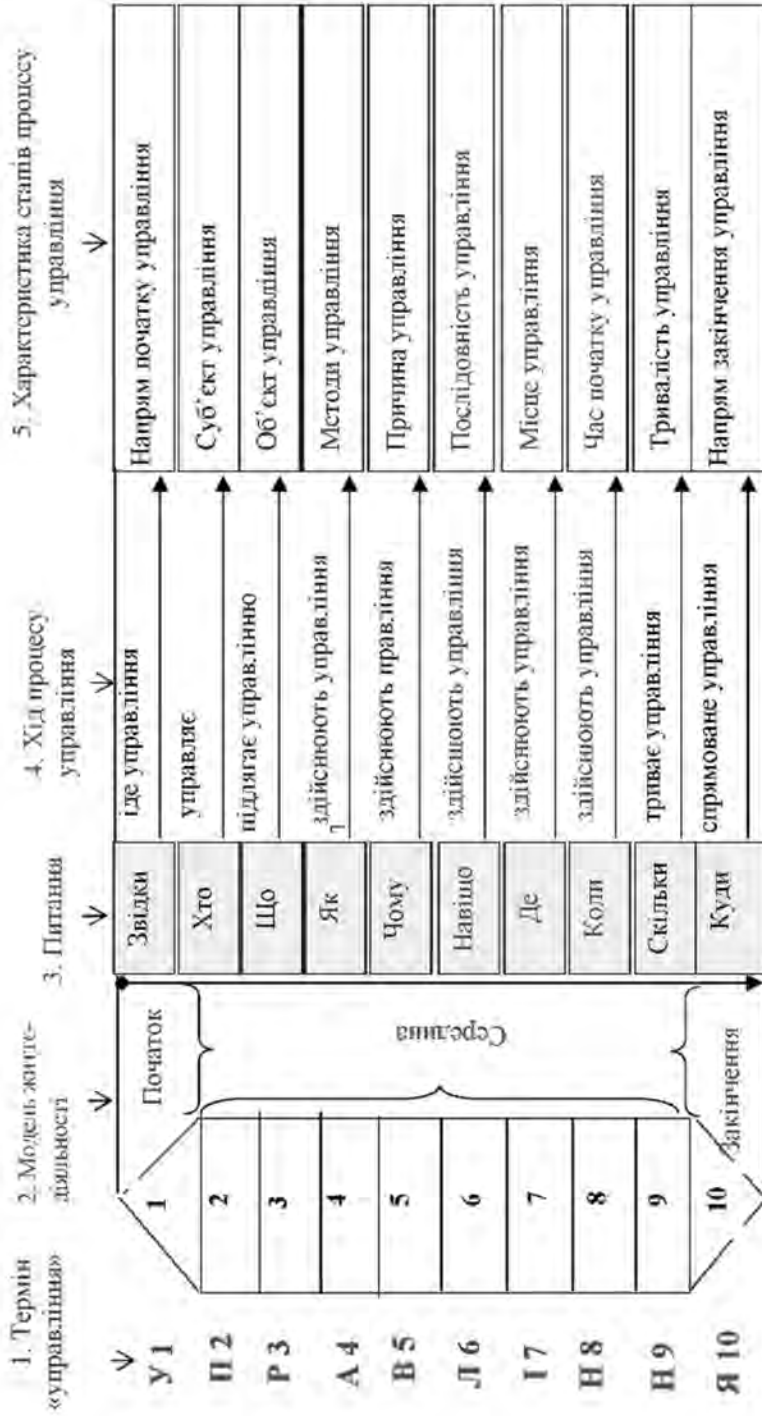


Рис. 3. Фундаментальна десяткова модель творчого управління соціальними процесами у складі п'яти підсистем



Як показано на рис. 3, *першою складовою* фундаментальної десяткової моделі виступає термін «управління», який дослідником обраний у якості суб'єкта управління і складається з десяти букв, а об'єктом — процес управління будь-яким соціальним процесом. Причому кожна з десяти букв призводить до прямого управлінського впливу на відповідний структурний елемент процесу, і на останній, десятій, букві слова «управління» закінчується процес управління.

Друга складова — модель життєдіяльності (вітальна модель) управління довільним соціальним процесом, який має три стадії: «початок», «середина» і «закінчення» — і складається з десяти структурних елементів.

Третя складова — система, яка складається з десяти питань і розташована відповідно до розгортання процесу управління. Цей комплекс питань дозволяє досліднику отримати відповіді на основні аспекти будь-якого процесу соціального управління.

Четверта складова — основні елементи процесу соціального управління, які взаємозв'язані з комплексом питань і визначають природу, характер і зміст будь-якого процесу.

П'ята складова — класичні елементи управління соціальним процесом, який відповідним чином розподілений дослідником на десять структурних елементів, з виділенням трьох стадій: «початок» — елемент 1, «середина» — елементи 2–9 і «закінчення» — елемент 10.

Таким чином, *фундаментальна десяткова модель творчого управління соціальними процесами* — це високоефективна управлінська система у складі п'ятих підсистем, а саме: термін «управління», модель життєдіяльності системи, комплекс питань стосовно процесу управління, хід процесу управління, характеристика етапів процесу управління, які мають по десять структурних елементів і в сукупності забезпечують реалізацію п'ятиелементного інформаційного підходу.

Фундаментальна десяткова модель творчого управління соціальними процесами характеризується такими унікальними властивостями:

- суть моделі складає процесний підхід, який у поєднанні з сучасним науковим інструментарієм забезпечує досягнення високого рівня інформатизації управління;

- основу моделі складають системи найвищого рівня досконалості — десяткові, які утворюють п'ятиелементні творчі системи;

- у моделі використані атрибути соціального процесу: початок, середина і закінчення, які охоплюють увесь простір п'ятиелементних систем соціального процесу;

- фундаментальна десяткова модель є теоретико-методологічною базою для побудови концептуальних десяткових моделей творчого управління соціальними процесами різної природи;

- модель реалізує управлінсько-інформаційні процеси повного циклу, забезпечуючи не тільки ефективну мобілізацію інтелектуального потенціалу його учасників, але й спрямовані на вирішення найпріоритетніших завдань розвитку творчого управління соціальними процесами різної природи;

- використання фундаментальної моделі дозволяє досягати синергетичного довготривалого ефекту, тому що сумарний результат дії моделі перевищує результати виокремлених дій ефектів її п'яти підсистем.

У форматі десяткової фундаментальної моделі створено концептуальну десяткову модель творчого управління процесом праці персоналу (рис. 4).

Як видно з рис. 4, *першою складовою* концептуальної десяткової моделі виступає термін «управління», який обраний суб'єктом управління, складається з 10 букв, а об'єктом — процес управління. Причому кожна з десяти букв проводить

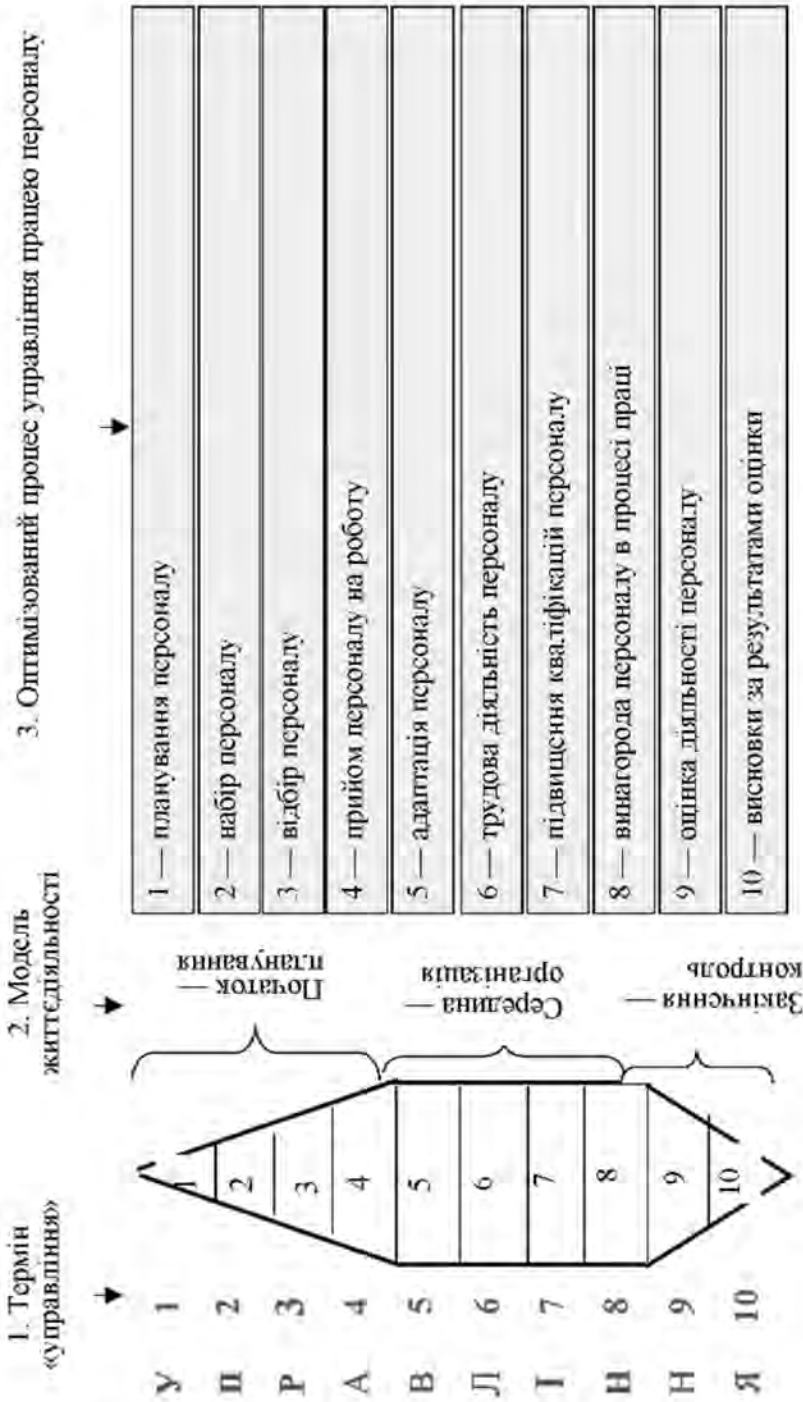


Рис. 4. Концептуальна десятикова модель творчого управління процесом праці персоналу



прямий управлінський вплив на відповідний структурний елемент процесу праці, і на останній, десятій, букві слова «управління» закінчується процес управління.

Друга складова — десяткова модель життєдіяльності (вітальна модель) трудового процесу, який включає три стадії: «початок», «середина» і «закінчення» — і складається з десяти структурних елементів.

Третя складова — оптимізований процес управління процесом праці, який відповідним чином розділений на 10 структурних елементів з виділенням трьох послідовних стадій за схемою:

— *початкова стадія* — планування — елементи 1–4: 1 — планування персоналу; 2 — набір персоналу; 3 — відбір персоналу; 4 — прийом персоналу на роботу;

— *основна стадія* — організація — елементи 5–8: 5 — адаптація персоналу; 6 — трудова діяльність персоналу; 7 — підвищення кваліфікації персоналу; 8 — винагорода персоналу в процесі праці;

— *заключна стадія* — елементи 9–10: 9 — оцінка діяльності персоналу, 10 — висновки за результатами оцінки.

Таким чином, *концептуальна десяткова модель творчого управління процесом праці* — це високоефективне утворення у складі трьох підсистем: терміна «управління», моделі життєдіяльності й оптимізованого процесу управління працею, які мають по десять структурних елементів і в сукупності забезпечують реалізацію трьохелементного інформаційного підходу.

Враховуючи потенціальні можливості фундаментальної десяткової моделі, в її форматі створено комплекс концептуальних десяткових моделей творчого управління:

1. Модель творчого управління лекційним процесом.
2. Модель творчого управління мотиваційним процесом.
3. Модель творчого управління процесом розвитку системного мислення.
4. Модель творчого управління процесом державотворення в Радянському Союзі й Україні.

Фундаментальна десяткова модель і створені в її форматі концептуальні десяткові моделі творчого управління соціальними процесами різної природи відповідають критерію «повноцінність» за трьома ознаками:

По-перше, у зазначених моделях процес соціального управління має три стадії: початок, середину, закінчення, які повною мірою визначають фундаментальні ціннісні потреби соціального суб'єкта.

По-друге, процес управління в моделях складається з десяти рівнів і відповідає кількості букв в слові «управління» — «У-1; П-2; Р-3; А-4; В-5; Л-6; І-7; Н-8; Н-9; Я-10». Процес управління починається на першому, ієрархічному, рівні — буква У, потім узгоджується з другим, більш високим рівнем — буква П («ієрархічно більш високим, ніж рівень У»), який, у свою чергу, вписується в правила третього рівня — буква Р («ієрархічно більш високим, ніж другий рівень — буква П») і таким чином поступово й узгоджено реалізуються інші управлінські рівні, і процес соціального управління закінчується на найвищому, десятому, ієрархічному рівні — буква Я.

По-третє, у випадку вилучення хоч одного з десяти зазначених рівнів, які відображені у структурі слова «управління», втрачається повнота і цінність моделі, а значить — обмеженість її використання.

Таким чином, за трьома ознаками фундаментальна десяткова модель творчого управління і створені в її форматі концептуальні десяткові моделі належить до класу повноцінних моделей соціального управління, що дозволяє віднести їх до утворень найвищого рівня системності.



Принципово важливе те, що цей клас моделей відображає фундаментальні основи соціального управління щодо теорії, методології, законів, закономірностей, принципів їх функціонування за такими ознаками:

По-перше, моделі цього класу завжди утворюють методологічну основу будь-якого соціального процесу, спираються на загальні закономірності його ведення і визначають першопричину. Причому предмет дослідження розглядається як єдине ціле, абстрагуючись від змісту, характеру соціального процесу, методів, засобів і конкретних умов його виконання.

По-друге, моделі цього класу побудовані на науковій основі, про що свідчить використання комплексу наукових принципів: процесуальності, послідовності, системності, цілепокладання, поєднання абстрактних символів (букв і чисел) з процесом управління, принцип вітальності, атрибутивності, керованості, циклічності, науковості, зворотного зв'язку.

По-третє, ефект застосування цього класу моделей має вибуховий характер, оскільки він базується на ланцюговій реакції творчості як окремих особистостей, так і потужних колективів, озброєних високоефективними предметами праці, у поєднанні з сучасними інформаційними технологіями. За рахунок цього вони забезпечують цілеспрямований і ефективний інформаційно-енергетичний обмін у соціальному процесі та можуть спонтанно акумулювати увесь творчий потенціал знань, умінь і навичок учасників соціального процесу, трансформуючи його в інформаційний ресурс.

Теоретико-методологічну основу вдосконалення сучасних моделей складає категорія «повноцінність», яка завдяки унікальним властивостям займає першорядне місце в системі створення й оцінки трійстих і десяткових моделей творчого управління соціальними процесами різної природи.

Наукове обґрунтування створення концептуальних трійстих і десяткових моделей творчого управління соціальним процесом на засадах повноцінності показує, що вони є високоефективним інструментом ведення соціального процесу на інноваційній основі і дозволяє отримати вибуховий ефект синергетичного типу.

Список використаних джерел

1. Бакуменко В. Д., Кравченко С. О. Методологія системних досліджень в державному управлінні. К. : ВПЦ АМУ, 2011. 116 с.
2. Бурега В. В. Социально-адекватное управление: концептуализация модели. Донецк : ДонГУУ, 2005. 171 с.
3. Катренко А. В. Системний аналіз об'єктів та процесів комп'ютеризації. Львів : Новий світ, 2000. 424 с.
4. Коротков Э. М. Исследование систем управления. М. : ДеКА, 2000. 288 с.
5. Маркіна І. А. Методологія сучасного управління. К. : Вища школа, 2001. 311 с.
6. Нижник Н. Р., Мосов С. Н. Теоретичні аспекти державного управління. Чернівці : Технодрук, 2011. 248 с.
7. Поважний С. Ф., Комар Ю. М. Теорія і практика створення атрибутивних навчальних моделей для підготовки управлінців // Менеджер. 2006. № 2. С. 4–15.
8. Сурмін Ю. П. Теория систем и системный анализ. К. : МАУП, 2003. 368 с.
9. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підруч. для науковця. К. : Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2006. 302 с.
10. Черленяк І. І. Синергетичні моделі системи державного управління. Ужгород : Ліра, 2010. 656 с.



11. Полноценность / Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. URL : www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Efremova-term-77180.htm.
12. Повнота / Толковый словарь Ушакова ; Словари и энциклопедии на Академике. URL : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/955386#sel=7:2,7:17>.
13. Цінність / Вікіпедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Цінність>.
14. Філатович О. В. Живе Слово Творить Життя. вид. третє., доп. К. : Фенікс, 2014. Книга 2. Правила творення. 280 с.

Надійшла до редакції 01.12.2016

Комар Ю. Н. Теоретико-методологические основы создания полноценных моделей творческого управления социальными процессами

Проанализированы научные концепции создания современных моделей управления социальными процессами. Проведено теоретическое обобщение категории «полноценность» и родственных с ней терминов и словосочетаний. Доказано, что категория «полноценность» и ее производные в результате своей природы и уникальных свойств должны составлять теоретико-методологическую основу создания и оценки тройственных и десятичных моделей творческого управления социальными процессами. Показан комплекс творческих моделей социального управления: концептуальная тройственная модель, в составе атрибутов процесса, науки и искусства управления; концептуальная тройственная модель создания государства в составе атрибутов бытия, деятельности и духовности украинской нации; фундаментальная десятичная модель в составе пяти подсистем, в формате которой сформирован комплекс концептуальных десятичных моделей, в составе трех подсистем. Подана общая характеристика, свойства и преимущества предложенных моделей и доказано, что они отвечают критерию полноценности по трём признакам.

Ключевые слова: категория «полноценность», критерии и признаки полноценности создания моделей, концептуальные тройственные модели творческого управления, фундаментальная и концептуальные десятичные модели творческого управления социальными процессами.

Komar, Yu. M. Theoretically-Methodological Bases of Creation of Valuable Creative Case Frames by Social Processes

Scientific conceptions of creation of modern case frames are analysed by social processes. Theoretical generalization of category «a full value» is conducted and related to its terms and word-combinations. It is well-proven that category «a full value» and its derivatives as a result of the nature and unique properties must make theoretically-methodological basis of creation and estimation of triple and decimal creative case frames social processes. The complex of creative social case frames is shown conceptual triple model, in composition the attributes of process, science and art of management; conceptual triple model of creation of the state in composition the attributes of life, activity and spirituality of Ukrainian nation; fundamental decimal model in composition five subsystems, the complex of conceptual decimal models is formed in the format of that, in composition three subsystems. General description, properties and advantages of the offered models, is given it is well-proven that they answer the criterion of full value according to three features.

Keywords: category «full value», criteria and features of full value of creation of models, conceptual triple models of creative management, fundamental and conceptual decimal models of creative management social processes.